

Analysis of the Components of Socialization Based on the Islamic-Iranian Model in the Works of Shahid Motahari

Seyed Mohammad Ali Mirjalili¹

Abstract

The aim of this study was to identify, extract and categorize the dimensions and components of socialization in the views of Shahid Motahari and to develop an Islamic-Iranian model in social education. In this study, the concept of "socialization" is considered as social education based on the definition of the Fundamental Transformation Document of Education (FTDE). The present research is applied in terms of purpose, qualitative in terms of approach, and interpretive in terms of the type of research method using conventional content analysis technique. A total of 108 written works of Shahid Motahari that have been published in the form of books were studied, analyzed, and interpreted in this research. Based on the interpretive findings of this study, 73 subcategories, 13 categories, and 4 main components including the sense of social belonging, acceptance of role and responsibility, dialogue and social communication, and critical thinking were extracted. These components are the criteria of social education from the perspective of Shahid Motahari and are considered as indicators for transmitting basic social teachings to citizens. Considering the centrality of the Fundamental Transformation Document of Education (FTDE) in achieving the Islamic-Iranian model of social education, it is suggested that in the step of the operational implementation of the document, the components extracted from the works of Shahid Motahari be used.

Keywords: Socialization, Shahid Motahari, Content Analysis, Social Education, Islamic-Iranian Model.

55

Vol. 30
Summer 2022

Research Paper

Received:
30 June 2021

Accepted:
14 September 2021

P.P: 35-69

ISSN: 2251-6972
E-ISSN: 2645-5196

DOR: 20.1001.1.22516972.1401.30.55.2.9

1. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Shahid Paknjad Campus, Yazd, Iran. Miryazdi20@gmail.com

واکاوی مؤلفه‌های جامعه‌پذیری بر اساس الگوی ایرانی - اسلامی در آثار شهید مطهری (ره)

سیدمحمدعلی میرجلیلی^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر، شناسایی، استخراج و دسته‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های جامعه‌پذیری در آرای شهید مطهری (ره) و تدوین یک الگوی اسلامی-ایرانی در تربیت اجتماعی بوده است. در این پژوهش، مفهوم جامعه‌شناختی «جامعه‌پذیری» بر اساس تعریف سند بنیادین تحول آموزش و پرورش، به‌مثابه تربیت اجتماعی قلمداد شده است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی، از نظر رویکرد، کیفی و از نظر نوع روش تحقیق، تفسیری با تکنیک تحلیل محتوای عرفی است. تعداد ۱۰۸ مورد از آثار مکتوب شهید مطهری که در قالب کتاب چاپ شده‌اند، در این پژوهش مورد بررسی و تحلیل و تفسیر قرار گرفت. بر اساس یافته‌های تفسیری این پژوهش، ۷۳ زیرمقوله، ۱۳ مقوله و ۴ مؤلفه اصلی شامل احساس تعلق اجتماعی، پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری، گفتگو و ارتباطات اجتماعی و سنجش گرانه‌اندیشی استخراج گردید. این مؤلفه‌ها معیارهای تربیت سالم اجتماعی از دیدگاه شهید مطهری است و شاخص‌هایی برای انتقال آموزه‌های پایه اجتماعی به شهروندان محسوب می‌شود. با توجه به محوریت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در دستیابی به الگوی اسلامی-ایرانی تربیت، پیشنهاد می‌شود در گام پیاده‌سازی عملیاتی سند، از مؤلفه‌های مستخرج از آثار شهید مطهری بهره گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌پذیری؛ شهید مطهری (ره)؛ تحلیل محتوا؛ تربیت اجتماعی؛ الگوی ایرانی - اسلامی.

مقدمه

موضع شهروندان در برابر ارزش‌ها و هنجارهای حاکم یکی از عناصر پویایی و تداوم یک جامعه محسوب می‌شود و متصدیان هر جامعه‌ای تلاش می‌کنند با استفاده از ابزارهای گوناگون، شهروندان را در مسیر پشتیبانی از ارزش‌های کلان آن جامعه قرار دهند. در ادبیات جامعه‌شناسی، مفاهیم گوناگونی برای تبیین و تشریح این فرآیند ابداع شده است، از جمله تربیت اجتماعی، جامعه‌پذیری^۱، فرهنگ‌پذیری و... در واقع جامعه‌شناسان و پژوهشگران حوزه آموزش تلاش کرده‌اند با صورت‌بندی مفاهیم مختلف، هم فرآیندهای جاری اجتماعی را تبیین کنند و هم اینکه برای بهبود شرایط و مواجهه با مسائل اجتماعی مسیرهای متفاوتی بگشایند.

مرور تحولات نیم‌قرن اخیر و نوع مواجهه جوانان و افرادی که طی دوران جمهوری اسلامی پرورش یافته‌اند، سیاست‌گذاران را واداشته است به کرات رویکردها و سیاست‌های اجرایی را مورد بازبینی قرار دهند. یکی از آخرین تلاش‌های نظام‌مند در این حوزه، تصویب سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش بوده است که طی آن تلاش شده است ساختار و فرآیندهای مناسب جهت پرورش شهروندان مبتنی بر آموزه‌ها و ارزش‌های مطلوب جمهوری اسلامی - حیات طیبه - فراهم آید.

سیاست‌گذاران با رجوع به مفهوم دینی حیات طیبه تلاش کرده‌اند صورت‌بندی منسجمی از ایده‌های خود ارائه دهند و از این رو، علاوه بر مبانی دینی، از آموزه‌های جامعه‌شناختی نیز بهره گرفته‌اند. مفهوم «جامعه‌پذیری» که یکی از مفاهیم کلیدی در علم جامعه‌شناسی محسوب می‌شود، یکی از مفاهیمی است که در مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مورد اشاره مستقیم قرار گرفته و محوریت دارد. در این سند، جامعه‌پذیری به معنای بسط ارزش‌های اساسی اجتماعی در قالب تعالی‌جویانه آن و از مصادیق ابعاد حیات طیبه به کار رفته است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۴۵) و در تشریح و تبیین این مفهوم ذیل ساحت تربیت اجتماعی، قلمرو آن را شامل این موارد دانسته است: ارتباط مناسب با دیگران، تعامل شایسته با نهادهای مدنی و سیاسی، کسب دانش و اخلاق اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۳۰۳).

1. Socialization

همچنان که اشاره شد، شرایط اجتماعی و جهانی و نیازهای نیروی انسانی باعث شده است سیاست‌گذاران با رجوع به مفاهیم علم جامعه‌شناسی و به خدمت گرفتن مفاهیمی مانند جامعه‌پذیری، برای انتقال ارزش‌های جمهوری اسلامی به تدوین اسناد و متون راهبردی پردازند. با این حال به نظر می‌رسد جامعیت این مفهوم مستلزم تلاش‌های نظری و پژوهش‌های بیشتری است و منابع بسیاری وجود دارد که باید مورد بازخوانی و صورت‌بندی عمیق قرار گیرد تا انسجام نظری و منطقی پیاده‌سازی این مفاهیم در عرصه اجتماع از قدرت بیشتری برخوردار شود.

یکی از منابع کلیدی در تطبیق مفاهیم نظری با ضرورت‌ها و نیازهای هر جامعه‌ای رجوع به گروه‌های مرجع فکری آن جامعه است. از این رو، دستیابی به مبانی قابل اتکا در نظام آموزش و پرورش ایران نیز مستلزم رجوع به آموزه‌هایی است که در ساختاردهی به انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی نقش اساسی داشته‌اند. شهید مطهری به‌عنوان یکی از اعضای شورای انقلاب اسلامی و همچنین نقش مهمی که در تبیین مبانی انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی داشته‌اند، جایگاه ویژه‌ای در شکل‌دهی تصویر مطلوب از چگونگی نظام جمهوری اسلامی داشته است. با وجود تحقیقات گسترده‌ای که در خصوص نظریات وی صورت گرفته است، جامعیت و گستردگی مفهومی ایده‌های وی هنوز جای کار نظری بیشتری دارد. تربیت نیروی انسانی در تراز جامعه مطلوب در اندیشه وی، یکی از مهم‌ترین انگیزه‌ها در سخنرانی‌ها و مکتوبات وی بوده است و از این رو، به نظر می‌رسد مفهوم جامعه‌پذیری که قرابت معنایی زیادی با مضامین تربیتی دارد، در نظریات وی قابل رصد و صورت‌بندی باشد و این صورت‌بندی نیز مدل کاربردی و ضروری برای پیشبرد اهداف سند تحول بنیادین فراهم آورد؛ بنابراین در این مقاله تلاش شده است با رجوع به کتب متعدد وی، به تفسیر و استخراج ایده‌ها و مفاهیم متضمن جامعه‌پذیری اقدام شود و ساختار نظری بنیادی ایشان در رابطه با مفهوم جامعه‌پذیری احصا و ارائه گردد.

مبانی نظری

فرآیند رشد کودکان و مراحل آموزش و آماده‌سازی آن‌ها برای پذیرش به‌عنوان عضو یک جامعه، موضوعی است که در مفهوم جامعه‌پذیری متبلور شده است. جامعه‌پذیری ترکیبی از انطباق ارادی و قوانین تحمیل شده خارجی است که به‌واسطه انتظارات سایر افراد انجام می‌شود.

نظریه‌های جامعه‌پذیری روند تکامل فردی یک شخصیت انسانی را در محیط اجتماعی، با شرایط خاص زندگی توضیح می‌دهند. این نظریات نشان می‌دهند که افراد چگونه می‌توانند زبان، دانش، مهارت‌های اجتماعی، هنجارها، ارزش‌ها و آداب و رسوم لازم را برای مشارکت و ادغام در یک گروه یا اجتماع کسب کنند (هاپنر^۱، ۲۰۱۷: ۱). آبراننتس^۲ نیز معتقد است فرآیند جامعه‌پذیری شرایطی فراهم می‌آورد که طی آن زبان، اندیشه و عقلانیت توسعه پیدا کنند و این توسعه‌یافتگی، فرد را در مقام شخص قادر می‌سازد به تفسیر و کنش در محیط پیرامون خود پردازد (آبراننتس، ۲۰۱۳: ۱۲۳).

هرچند جامعه‌پذیری یک مفهوم پرتکرار در دانش جامعه‌شناسی محسوب می‌شود، ولی همچنان که مشخص است لزوماً تعریف واحدی از آن وجود ندارد و هر یک از جامعه‌شناسان جنبه‌ای از آن را مورد توجه ویژه قرار داده‌اند. گیدنز (۱۳۹۹: ۴۴) جامعه‌پذیری را به‌عنوان مجرای اصلی و اساسی انتقال فرهنگ در طول زمان و بین نسل‌ها معرفی می‌کند که موجب اتصال نسل‌های مختلف به یکدیگر می‌شود. به‌زعم وی، جامعه‌پذیری مختص یک دوره سنی خاص نیست و فرآیندی مادام‌العمر است که در آن رفتار انسان به‌وسیله کنش‌های متقابل اجتماعی به‌طور پیوسته شکل می‌گیرد. ریچاردز و همکاران^۳ (۲۰۱۴: ۱۲) جامعه‌پذیری را نوعی کنش و واکنش متقابل اجتماعی می‌دانند که طی آن فرد ارزش‌ها، هنجارها و دیگر عناصر اجتماعی موجود در جامعه یا محیط پیرامون خود را درون خود نهادینه می‌کند و آن را با شخصیت خود یگانه می‌سازد. این تعبیر در تعریف ویدمن و همکاران^۴ (۲۰۱۴: ۴۳)، علاقه‌بند (۱۳۹۹: ۹۰)، کوئن (۱۳۹۸: ۱۰۳)، صداقتی‌فرد (۱۳۹۹: ۱۲۵)، احدی و همکاران (۱۳۹۸: ۳۴) و شرف‌الدین (۱۳۸۷: ۱۷۷) در صورت‌بندی‌های گوناگون ارائه شده و این پژوهشگران تلاش کرده‌اند رابطه تعاملی فرد و ارزش‌های اجتماعی را در قالب تعریف‌های گوناگون از مفهوم جامعه‌پذیری تشریح کنند.

متفکران اجتماعی نیز در کنار جامعه‌شناسان و حتی در معنایی وسیع‌تر تلاش کرده‌اند صورت‌بندی مشخصی از فرآیند پذیرش و تربیت فرد در جامعه ارائه دهند. کنشگران اجتماعی که

1. Höppner
2. Abrantes
3. Richards et al
4. Weidman et al

در اندیشه تغییر ساختارهای حاکم برآمده و رویکردی انقلابی به موضوعات اطراف خود داشته‌اند، پا را فراتر نهاده و سازوکار تربیت افراد را به چالش کشیده و تلاش کرده‌اند سازوکار و محتوایی جایگزین و جدید برای آن ارائه دهند.

شهید مطهری به‌عنوان متفکری عمل‌گرا و انگیزه‌دار برای ایجاد تغییرات بنیادین در نظام تربیتی جامعه ایران، در دوران فعالیت خود تلاش گسترده‌ای در تولید دانش و انتقال آن به سطح اجتماع به انجام رسانده و کاربردی‌سازی و متناسب‌سازی آن با شرایط امروزی جامعه ایران مستلزم بازخوانی و واکاوی گسترده در متون برجای‌مانده از ایشان است تا در عین اتکا به دانش علمی بشری و جهانی موجود، مؤلفه‌ها و بایسته‌های بومی این اندیشه‌ها نیز به‌طور ساختارمند و علمی شکل پذیرفته و زمینه پیاده‌سازی آن‌ها فراهم آید.

پیشینه پژوهش

صحرانشین و همکاران (۱۳۹۹)، در تحقیقی به تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی اندیشه‌های جان دیویی و آیت‌الله مطهری (ره) در تربیت شهروندی پرداختند و نتیجه به‌دست‌آمده حاکی از آن بود که این دو متفکر تربیت سیاسی و اجتماعی افراد را فرصتی ممتاز در پیدایی و تقویت تربیت شهروندی و نمایان‌سازی هویت فردی در جامعه دانسته‌اند که می‌تواند در مسیر رشد و تعالی شهروندی قرار بگیرد. به همین منظور نظام آموزشی به‌عنوان محور یادگیری، با طراحی و برنامه‌ریزی‌های دقیق آموزشی می‌تواند فرصت رشد شهروندی دانش‌آموزان را و با عنایت به نظریات ارزنده اندیشمندانی چون مطهری فراهم آورد. بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش، تربیت اجتماعی و سیاسی اندیشه‌های شهید مطهری، بستری مهم و قابل توجه در تربیت شهروندی محسوب می‌شود. به اعتقاد شهید مطهری تربیت اجتماعی و سیاسی، پرورش شهروندانی است که در جهت پاسداشت ارزش‌های اسلامی و انسانی با جهت‌گیری الهی و توحیدی در زندگی اجتماعی، در فعالیت‌های عمومی جامعه مشارکت نمایند.

مهدوی (۱۳۹۴)، در پژوهش «انسان اجتماعی از دیدگاه شهید مطهری (ره)» به بررسی انسان اجتماعی از دیدگاه این استاد فرزانه پرداخت، بدین منظور به تحلیل مباحث مربوط به انسان و جامعه در آثار استاد شهید مطهری پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان داد، چون اندیشه‌های

اجتماعی شهید مطهری برگرفته از متون اصیل اسلامی نظیر قرآن، نهج البلاغه و... می‌باشد، بنابراین تمام سعی ایشان در این بوده است که مسائل اجتماعی را که در غرب غالباً آن را بر اساس امور مادی توجیه می‌کنند، از طریق امور معنوی و اسلامی توجیه نماید. نتایج نشان داد که شهید مطهری، انسان اجتماعی را موجودی می‌داند که در عین اینکه فردیت او اصالت دارد، بعد اجتماعی او نیز دارای اصالت است. به اعتقاد استاد مطهری، انسان سالم و کامل اجتماعی، روح او به امور جمعی تعلق داشته و من او ما است. روح ایمان مؤمنین را یکی کرده است و در پی آن با یکدیگر همدردی و روابط سالم اجتماعی دارند.

فولادی و دهقانیان (۱۳۹۳)، در پژوهش خود با موضوع «تغییرها و دگرگونی‌های اجتماعی در اندیشه شهید مطهری»، بیان می‌کند: استاد شهید مرتضی مطهری، به‌عنوان متفکر و فیلسوف اجتماعی مسلمان و با اتکا به مبانی دینی و فلسفه اسلامی، علاوه بر نقد و بررسی نظریه‌های موجود در این باره، نظر خود را طرح و با استناد به مبانی اسلامی، افقی نو درباره تحلیل و تبیین تغییرهای اجتماعی گشوده است. تفاوت مهم مشهود در آرای استاد شهید با نظریه‌های صاحب‌نظران این عرصه فرا رفتن از تبیین مادی و بیان نقش علل معنوی است. در این تحقیق، با روش اسنادی و با تکنیک‌های تحلیل محتوای کیفی، به تشریح نظریه استاد مطهری و مبانی فلسفه اجتماعی و انسان‌شناسی ایشان در این رابطه می‌پردازد.

کشتی آرای و سلطانی‌نژاد (۱۳۹۳)، در پژوهش خود تحت عنوان «اسلامی سازی مدارس بر اساس «نظریه بازگشت به خود» استاد مطهری» به این نتیجه رسیدند که تفکر استاد، تفکری روشمند و بنیادی است. وی به روش‌ها و قالب‌ها به همان اندازه می‌اندیشد که به محتوا و اهداف. از دیدگاه شهید مطهری، مسئله «خود را گم کردن» و «خود را نیافتن» و در مقابل «خود را بازیافتن» ریشه‌ای عمیق در معارف اسلامی دارد.

سلطانی رنانی (۱۳۹۲)، در پژوهش «مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبایی و شهید مطهری» به بررسی مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی از منظر ایشان پرداخته و بیان می‌کند شهید مطهری از جمله اندیشمندانی هست که در تفکرات و نظریات اخلاقی خویش به تبیین همه‌جانبه مؤلفه‌های مطلوب اجتماعی پرداخته است. مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی از دیدگاه شهید مطهری به‌منظور تنظیم برنامه عملی جهت حضور سازنده و سالم انسان‌ها در جامعه و محیط

اجتماعی مطابق با آموزه‌های تشریحی قرآن و سنت نبوی و بر اساس فطرت اولی انسان‌ها باید مورد توجه و اجرای آن‌ها به جهت دستیابی به کمال مطلوب و توفیقات الهی لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

باقی نصرآبادی (۱۳۸۳)، در پژوهشی با عنوان «استاد مطهری و نقد اندیشه‌های جامعه‌شناختی» به این نتیجه دست یافت: با توجه به این که در علم جامعه‌شناسی، دانشمندان غربی نظریه‌های جدیدی را ارائه کرده و با توجه به سیطره علمی غربیان، آن نظریات، اصول مسلم انگاشته شده، استاد شهید با جسارت و توان علمی کم‌نظیر خود بر آن‌ها نقدهای اصولی وارد و در جایگاه متفکر مسلمان، آن‌ها را به چالش کشاند. یکی از زوایای قابل تأمل و تدقیق در روش نوشتاری و گفتاری استاد مطهری، شناخت اندیشه‌های زمان خویش از یک طرف و تیزبینی و نکته‌سنجی وی در تحلیل و تبیین اندیشه‌های جامعه‌شناسی جامعه اسلامی از سوی دیگر است که استاد را بر آن داشت تا بر محور اسلوب و سیاق و روش خاص به نقد تحلیلی، تبیینی، نقد نقضی و نقضی آن‌ها پردازد.

فراهانی فرد (۱۳۸۳)، در تحقیق خود با موضوع «اندیشه اقتصادی استاد شهید مرتضی مطهری (ره)»، بیان کرد که جامعیت فکری شهید مطهری سبب شده است تا به بسیاری از مشکلات فکری زمان خود پرداخته، برای آن‌ها راه‌حل‌هایی بیابد. به‌رغم این که تخصص اصلی شهید بزرگوار اقتصاد نبوده و از طرفی، اقتصاد اسلامی نیز در زمان وی چندان مطرح نبوده است، مطالب ارزشمندی را درباره مسائل اقتصادی اسلام مطرح کرده است. در این تحقیق، با استفاده از نوشته‌های استاد، چارچوب نظام اقتصادی اسلام را از دیدگاه آن بزرگوار معرفی و با استفاده از آثار شهید مطهری، مبانی و اهداف نظام اقتصادی اسلام را استخراج کرده است.

جمع‌بندی پژوهش‌های فوق و سایر پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه، نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی در زمینه شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های جامعه‌پذیری بر اساس آرای شهید مطهری (ره) انجام نشده است. با عنایت به مطالب مقدماتی و نیز سوابق مطالعاتی، پژوهش فعلی سعی دارد به این مسئله پاسخ دهد که جامعه‌پذیری در دیدگاه شهید مطهری دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟

روش پژوهش

بر اساس هدف پژوهش حاضر، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. در تحلیل محتوای کیفی، داده‌های متنی از طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند از کدگذاری تحلیل شده و زمینه‌ها و الگوها شناسایی می‌شود (سیه و شانون^۱، ۲۰۰۵: ۱۲۷۸). عنصر اصلی تحلیل محتوای کیفی، تفسیر ذهنی پژوهشگر است. در این پژوهش با رویکرد تحلیل محتوای عرفی به شیوه استقرایی و به‌طور مستقیم به استخراج مقولات اقدام شده است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰؛ ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲). بدین ترتیب، متن ۱۰۸ کتاب از آثار شهید مطهری به‌عنوان جامعه آماری به شیوه کل‌شماری مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و مقولات مرتبط با جامعه‌پذیری از بطن آن‌ها استخراج گردید. با توجه به اینکه شهید مطهری رویکردی مستقیم و هدف‌دار در پرداختن به مفهوم جامعه‌پذیری نداشته است، بنابراین متن و ادبیات نظری منسجمی در این خصوص در آرای وی وجود ندارد. بنابراین، استخراج ایده و آرای وی درباره جامعه‌پذیری مستلزم رویکرد تفسیری پژوهشگر در مواجهه با کتاب‌های شهید مطهری بوده است. محقق با رجوع به داده‌های مورد مطالعه، به تدریج آن‌ها را خلاصه کرده تا در نهایت به اصلی‌ترین مفاهیم و مضامین مرتبط با جامعه‌پذیری در آرای شهید مطهری دست یابد. در این روش، محقق بر اساس ادراک و فهم خود از متن مورد مطالعه، نوشتن تحلیل اولیه را آغاز و این کار ادامه می‌یابد تا پیش‌زمینه‌هایی برای ظهور رمزها آغاز شود. این عمل اغلب موجب می‌شود که طرح‌ریزی رمزها از متن ظهور یابد و سپس بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان مقوله‌بندی شوند. مبتنی بر اصول پژوهش کیفی (کرسول^۲، ۱۳۹۰؛ ایمان، ۱۳۸۸؛ فلیک^۳، ۱۳۹۱)، در این پژوهش، از استراتژی‌های ممیزی خارجی و توصیفات عمیق و غنی جهت کسب قابلیت اطمینان استفاده گردید.

1. Hsieh & Shanon
2. Creswell
3. Flick

سؤال پژوهش

در مجموع آثار شهید مطهری چه مفاهیمی می‌توان برای جامعه‌پذیری استخراج کرد؟
مفاهیم مستخرج از آثار شهید مطهری در ارتباط با جامعه‌پذیری شامل چه مؤلفه‌ها و ابعادی است؟

یافته‌ها

داده‌های خام به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر، حاصل بررسی مجموعه کتاب‌های شهید مطهری هستند که در متون آن‌ها، به بازبایی مفاهیم مرتبط با جامعه‌پذیری پرداخته شده است. روند تحلیل به این صورت بود که با تحلیل پاراگراف‌ها به‌عنوان واحدهای معنایی و با بررسی دقیق متن کتاب‌ها، واحدهای معنایی شناسایی و کدگذاری گردید. پس از مرحله کدگذاری، کدهای مشابه در دسته‌بندی‌های یکسان با عنوان زیر مقوله دسته‌بندی شدند و سپس برای هر دسته مقوله‌ای تعریف گردید. با ترکیب مقولات هم‌معنا، ابعاد اصلی از داده‌ها برخاستند که نشان‌دهنده جهت‌گیری کلی و انتزاعی متن کتاب‌ها در رابطه با ابعاد مفهوم جامعه‌پذیری می‌باشد.

با تحلیل جمله به جمله کتاب‌ها، چهار مضمون اصلی ظهور کرد. با بررسی دقیق و موشکافانه بر روی بعد اول، مشخص گردید که دیدگاه مطهری به این سمت هست که اعضای جامعه نسبت به آن نوعی وابستگی و تعلق پیدا کنند و این امر در طی فرآیند زندگی به آن‌ها آموزش داده شود. به همین دلیل نام بعد اول، «احساس تعلق اجتماعی» انتخاب گردید.

موضوع دوم که از متن کتب مطهری قابل‌برداشت بود توجه به رعایت اصول سخن گفتن و اجتناب از آسیب‌های رایج در این حوزه بوده است. علاوه بر این در اهمیت برقراری ارتباط نکته‌های متعددی در متن بیان آن‌ها بود و بر حفظ ارتباطات تأکید داشت. بر این اساس نام بعد دوم، «گفتگو و ارتباطات اجتماعی» انتخاب گردید.

تکرار و تأکید بر روی وجه نگرش مسئولانه به امور اطراف در سطح جامعه و محیط‌زیست، حاکی از اهمیت این مفهوم در دیدگاه مطهری است. انجام رفتارها و کنش‌ها به صورتی آگاهانه و مسئولانه بر اساس پذیرش جایگاه خود به‌عنوان عضوی از جامعه، از مفاهیم بسیار نزدیک به

جامعه‌پذیری است و بر این اساس نام بعد سوم، «پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی» انتخاب گردید.

چهارمین مضمونی که از متن سخنرانی‌ها و کتاب‌های مطهری قابل استخراج بود به توانایی منحصربه‌فرد نوع بشر پرداخته است. توانایی اندیشیدن یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های بشر با دیگر موجودات است که بسیاری از تفاوت‌های دیگر نیز به‌نوعی ناشی از دارا بودن این ویژگی شکل گرفته و قوام یافته‌اند. نحوه اندیشیدن و شیوه‌های درست این امر، یکی از اصلی‌ترین مبادی دستیابی به اجتماعی منسجم و در حال رشد است که حاوی ویژگی‌های مختص خود است. بر اساس مجموعه مضامینی که در خصوص توجه به توانایی تفکر و برخورداری از استقلال فکری در تصمیم‌گیری، از متون استخراج گردید، نام بعد چهارم، «سنجش‌گرانه اندیشی» انتخاب گردید. در ادامه به بررسی ابعاد اصلی، مقوله‌ها و زیرمقوله‌های استخراج شده از آرای شهید مطهری (ره) مرتبط با جامعه‌پذیری می‌پردازیم:

۱-۶. بعد اصلی اول: احساس تعلق اجتماعی

منظور از تم اول ظهور یافته از متن، بیشتر معطوف به نحوه شکل‌گیری احساس وابستگی فرد به گروه خود هست. از تجزیه و تحلیل متن کتاب‌ها در مورد احساس تعلق اجتماعی، ۵ مقوله: احساس هویت اجتماعی، هنجار‌پذیری و قانون‌مداری، انعطاف‌پذیری، احساس عدالت و اعتماد اجتماعی ظهور کردند.

۱-۱-۶. مقوله اول: احساس هویت اجتماعی

در مقوله اول ظهور یافته در تم اول، رویکرد مطهری به سمت آشکارسازی اهمیت کیستی برای اعضای جامعه است. درک افراد از کیستی خود، ناشی از ادراکی است که از سیستم اجتماعی خود به‌مثابه یک کل حاکم و مسلط بر وی به دست می‌آورند. فرد با توجه به احساس هویتی که از گروه و جامعه خود می‌گیرد، نسبت به دستاوردها و موفقیت‌های متعلق به جامعه، احساس غرور و افتخار می‌کند و خود را نسبت به دیگران واجد برتری خاصی نمی‌داند. وی در تلاش خواهد بود با توجه به حس هویتی که از تعلق به اجتماعش به دست می‌آورد، در راستای خیر و صلاح جامعه اقدام به فعالیت نماید.

جدول ۱. دسته‌بندی مقوله احساس هویت اجتماعی

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
تربیت دینی و اخلاقی	اجتناب از غرور و خوددربترینی	«بعضی به‌واسطه ثروت زیاد اهل بطر می‌شوند، بعضی به‌واسطه قدرت زیاد یک حالت بی‌اعتنایی و غرور و تکبر نسبت به دیگران پیدا می‌کنند. حتی غرور و تکبر در نگاه کردنش پیدااست. قرآن می‌گوید شما از آن دسته نباشید» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۰۳).
	خیرخواهی	«انسان در عین اینکه خودخواه است و وظیفه دارد برای حفظ بقا و حیات خودش برای خودش فعالیت کند. ولی تمام هستی‌اش خودخواهی نیست، خیرخواهی، جهان‌سازی، دنیا‌سازی، بشریت و وجدان اخلاقی هم هست» (آزادی معنوی، ص ۲۵۴).
	غرور ملی و اجتماعی	«تغییر خط، تغییر لباس، به کار بردن الفاظ آن‌ها، عید ژانویه بیگانه را بر عیدهای ملی و مذهبی مقدم داشتن، دلیل بر عدم استقلال روحی و عدم حماسه است. آن را می‌گویند غرور ملی، غرور اجتماعی و غیره» (حماسه حسینی، ج ۲، ص ۲۱۶).
	ادراک اجتماع به‌مثابه یک واحد منسجم	«بجای رشد اجتماعی که صفت فرد است، رشد اجتماع که صفت جامعه رشید است بکار ببریم. جامعه‌ای که خود را به‌عنوان یک واحد درک نکنند، ارزش سرمایه‌های خود را نشانند، رشید نیست» (حماسه حسینی، ج ۲، ص ۲۰۰).
	هویت اسلامی- ایرانی	«انقلاب اسلامی ایران تنها قیام علیه استبداد سیاسی نبود؛ قیام علیه فرهنگ و تفکر غربی بود، بازگشت به هویت اسلامی و خود واقعی و روح جمعی این مردم بود یعنی قرآن. این قیام نوعی بازیابی خود جمعی و ملی اسلامی- ایرانی بود» (آینده انقلاب اسلامی ایران، ص ۲۴۷).
	هویت انسانی	«هویت انسانی (هویت فردی انسانی که اسمش «اخلاق» است و هویت اجتماعی انسانی که اسمش جامعه یا اخلاق اجتماعی و یا ساختمان اجتماعی است و اصطلاح خاصی ندارد) بر این پایه است» (فلسفه تاریخ، ج ۴، ص ۷۵).
	ولایت‌پذیری، تولا و تبری	«معنی تولی و تبری که هرکس باید به ولایت علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام معتقد باشد ولی همین مقدار کافی نیست بلکه در همان حال بایستی یک حالت منفی نیز داشته باشد، یعنی آنچه را که ضد علی و راه اوست نفی و انکار کند» (آشنایی با قرآن، ج ۲، ص ۷۷).
	فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی	«از اواخر قرن چهارم که فرهنگ اسلامی انتشار تمام یافت، فرهنگ ایران به صبغه اسلامی جلوه‌گری آغاز نهاد و پایه تعلیمات بر اساس مبادی دین اسلام قرار گرفت» (خدمات متقابل اسلام و ایران، ص ۹۳).

مقوله دوم: هنجارپذیری و قانون‌مداری

در مقوله دوم ظهور یافته در تم اول، مطهری به دنبال این است که نشان دهد یکی از مؤلفه‌های اصلی احساس تعلق اجتماعی این است که افراد نسبت به هنجارها، قوانین، مقررات و محدودیت‌های آن اجتماع پایبند هستند؛ یعنی اگر فرد خود را نسبت قواعد و... متعهد نداند حاکی از این است که تعلق خاطری نسبت به آن ندارد. مطهری به‌عنوان یک عالم دینی در رویکردهای اجتماعی خود به‌شدت تحت تأثیر آموزه‌های دینی بوده و در مفاهیمی که انتقال می‌دهد همواره نگرش دینی به‌عنوان عنصر مرکزی آن مطرح است. بخشی از پایبندی به قواعد در احترام افراد به دستورات و مقررات دینی نمود پیدا می‌کند، این پایبندی بر مبنای توکل به خدا شکل می‌گیرد.

جدول ۲. دسته‌بندی مقوله هنجارپذیری و قانون‌مداری

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
هنجارپذیری و قانون‌مداری	پایبندی به ارزش‌ها	«بشر یک نوع باید و نباید دارد که در آن نوع از بایدها و نبایدها دیدگاه‌ها همه یکسان است، کلی است نه جزئی، مطلق است نه نسبی، چیزهایی که ارزش اخلاقی یا ارزش خانوادگی یا ارزش اجتماعی نامیده می‌شود» (کلیات علوم اسلامی، ج ۲، ص ۱۶۸).
	پذیرش تکالیف دینی	«از امام صادق (ع) پرسیدند: آیا همین‌که به امام معرفت پیدا کردیم هر چه می‌خواهیم عمل کنیم. فرمود: بلی. گفتند: هر عمل و لو زنا، سرقت... امام فرمود: ما خودمان مسئول اعمالمانیم، چگونه از شیعیان ما رفع تکلیف بشود؟! کار خیر تو مقبول است» (عدل الهی، ص ۳۰۷).
	زندگی بر مبنای آداب و رسوم، قوانین و مقررات	«افراد انسانی که با ما و شما معاشرت دارند و آداب و عادات و اخلاق عمومی و قوانین و مقررات و طرز تشکیلات اجتماعی، همه عواملی است اجتماعی که بر ما و شما احاطه دارد؛ می‌بایست زندگی ما با این‌ها متوافق و سازگار باشد» (حکمت‌ها و اندرزها، ج ۱، ص ۱۸).
	تأکید بر قانون اساسی	«قانون اساسی داریم، در قانون اساسی ما قطعی و مسلم شده که هیئتی باید ناظر باشند که قوانینی که مجلس طرح می‌کند انطباق با قوانین اسلامی داشته باشد. قانونی اگر خلاف قانون اساسی بود جلویش را بگیرند و اگر موافق بود، نه» (اسلام و نیازهای زمان، ج ۱، ص ۱۰۰).

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
مبانی پذیرش و قانون‌مداری	توجه به فروع دین	«فرق اصول دین و فروع دین، که فروع، آن است که انسان باید عمل کند؛ اما در اصول، علم یا یقین لازم است. وقتی از ما می‌پرسند فروع دین چندتاست، می‌گوییم: ده تا؛ نماز، روزه...» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۳۸).
	توکل به خدا	«این توکل به خدا به این معنا نیست که من انجام نمی‌دهم خدا انجام بدهد، می‌گوید انجام می‌دهم و توکل می‌کنم به خدا. از کلمه توکل این است که وقتی می‌بیند کار سخت و سنگین است و احتمال شکست هست، نیروی ایمانشان زنده و در کارهای مقدس و صحیح می‌گویند این کار را می‌کنم، توکل به خدا» (گفتارهایی در اخلاق اسلامی، ص ۱۵).
	احترام به سنن و نظامات سالم	«احترام به سنن و نظامات سالم یکی از علائم حماسه داشتن است. تغییر خط، تغییر لباس، تبعیت در اسم‌گذاری، در مُد لباس، در لباس پوشیدن، در به کار بردن الفاظ آن‌ها، تابلوها را به نام آن‌ها کردن، عید ژانویه بیگانه را بر عیدهای ملی و مذهبی مقدم داشتن و پذیرفتن شعارهای بیگانه دلیل بر عدم استقلال روحی و عدم حماسه است» (حماسه حسینی، ج ۲، ص ۲۱۶).
	اجتناب از شکستن قیود و حدود انسانی	«اما متأسفانه استفاده بعضی دیگر از افراد از حد استفاده یک حیوان تجاوز نمی‌کند. آن‌ها در این فصل الهام می‌گیرند اما نه از این فصل بلکه از صفات و ملکات پلید خودشان؛ الهام می‌گیرند اما چه چیز الهام می‌گیرند؟ جنایت و آدم‌کشی، فحشا و فساد اخلاق، شکستن قیود و حدود انسانی» (بیس‌ت گفتار، ص ۲۰۵).
	رعایت قوانین و مقررات	«باید به‌موجب ایمان، قوانین و مقرراتی که به خاطر مصالح اجتماع وضع شده است (حالا یا من جانب الله یا از جانب خود مردم که البته لااقل اصولش باید من جانب الله باشد)، قوانینی که اداره‌کننده اجتماع است (چون زندگی اجتماعی که بدون قانون نمی‌شود) و عملاً هم زندگی بشر را همین «اخلاق» اداره کرده است» (نبوت، ص ۴۰).

مقوله سوم: انعطاف‌پذیری

در مقوله سوم ظهور یافته در تم اول، مطهری به دنبال این است که نشان دهد یکی از مؤلفه‌های اصلی احساس تعلق اجتماعی این است که افراد به خاطر اهمیتی که به قواعد حاکم می‌دهند و نگرش مثبتی که به آن دارند، در برابر سختی‌ها و محدودیت‌های ناشی از این قواعد تسلیم شده و انعطاف نشان می‌دهند. از طرف دیگر، به خاطر درجه اهمیتی که جامعه و زیستن در جمع برای فرد دارد، وی حاضر می‌شود ناملایمات رفتاری دیگران را بپذیرد و به انتقادات آن‌ها

توجه کند. این ویژگی‌های تساهل محورانه و منعطف را می‌توان انعطاف‌پذیری نامید. تحمل سختی‌ها و ناملایمات یکی از اصلی‌ترین کلیدواژه‌های قرآنی و بزرگان دینی بوده است. این ناملایمات عموماً از ناحیه شرایط حاکم و یا اطرافیان به انسان وارد می‌شود؛ یعنی اگر کسی ویژگی انعطاف‌پذیری و نقدپذیری را نداشته باشد، سپردن مسئولیت گروهی به وی کار درستی نیست؛ زیرا وی باید در برابر رفتارهای خود که بر روی دیگران تأثیرگذار هست، آمادگی مواجهه و انتقاد هم داشته باشد.

جدول ۳. دسته‌بندی مقوله انعطاف‌پذیری

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
انعطاف‌پذیری	اجتناب از دشنام دادن	«در صدر اسلام ازدواج با محارم میان زردشتیان امر رایجی بود بعضی از مسلمین زردشتیان را به علت این کار مورد ملامت و دشنام و آن‌ها را زنازاده می‌خواندند، ائمه اطهار مسلمانان را از این بدگویی منع کرده تحت این عنوان که این عمل در قانون آن‌ها مجاز و هر قومی نکاحی دارند و اگر مطابق شریعت خود ازدواج کنند فرزندانشان زنازاده محسوب نمی‌شوند» (خدمات متقابل اسلام و ایران، ص ۲۵۷).
	انتقادپذیری	«اهل حق هرگز از اینکه تذکری به آن‌ها داده شود ناراحت نمی‌شوند و اگر کسی از عرضه داشتن حق ناراحت شود، از عمل به حق به طریق اولی روگردان است. مثلاً یک کاسب از تذکر دیگران ناراحت نمی‌شود، ولی اگر در عمل دروغ می‌گوید، از تذکر خوشش نمی‌آید. علی (ع) از مردم تقاضا کرد هر تذکری دارید بدهید که من از این تذکرات خوشوقتم» (حکمت‌ها و اندرزها، ج ۱، ص ۱۰۱).
	انطباق با محیط اجتماعی و مدارا	«انسان علاوه بر محیط طبیعی، محیط اجتماعی هم دارد، باید با این محیط نیز منطبق باشد. عوامل اجتماعی عبارت‌اند از سایر افراد با و حالاتی که دارند و اعمالی که از آن‌ها سر می‌زند و قوانین و مقررات و عادات و آدابی که بر آن اجتماع حکم فرمات. انطباق و انعطاف فرد عبارت است از رضا و تسلیم به مصالح جمع و گذشت از هوس‌های شخصی» (بیست گفتار، ص ۱۶۳).
	صبر و تحمل سختی‌ها	«یکی از آثار ایمان دینی این است که انسان را از خودی و خودپرستی خارج و شخصیت او را بسط می‌دهد. دیگری شیرین کردن تلخی کار و سبک کردن سنگینی آن، یکی دیگر تحمل‌پذیر کردن شداید و مصائب است» (یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۴، ص ۱۲۲).

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
اعتداف‌پذیری	تحمل نامالایمات و بدی دیگران	«پیامبر (ص) در خانواده مهربان و نسبت به همسران خود هیچ‌گونه خشونتی نمی‌کرد و این برخلاف خلق و خوی مکیان بود. بدزبانی برخی از همسران خویش را تحمل تا آنجا که دیگران از این همه تحمل رنج می‌بردند. پیامبر (ص) آن‌قدر نرمش داشت که یهودی همان‌جا مسلمان می‌شد و می‌گوید این تحمل، تحمل یک فرد عادی نیست، پیغمبرانه است» (وحی و نبوت، ص ۱۳۰).
	استقامت ورزی	«پیامبر (ص) فرمود: اگر انسان سختی‌ها را تحمل کند، با سختی سستی هست. معنایش این است: صبر کن، استقامت بورز. بار دیگر تأکید کرد: که پیغمبر از این آیه چنین احساس کرد که همراه هر سختی دو آسانی خواهد بود» (سیری در سیره نبوی، ص ۱۵۹).

مقوله چهارم: احساس عدالت

در مقوله چهارم ظهور یافته در تم اول، رویکرد مطهری به سمت آشکارسازی اهمیت مفهوم عدالت از درون متون دینی و ارتباط آن با زیست اجتماعی افراد است. عدالت یکی از اساسی‌ترین مفاهیم آموزه‌های اسلامی است و توصیه به آن به کرات انجام گرفته است. یقیناً رفتار و تصمیم‌گیری بر مبنای عدالت یکی از مهم‌ترین وظایف مسلمانان است اما آنچه در این بحث اهمیت دارد، احساسی است که نسبت به رعایت عدالت در سطح اجتماع وجود دارد؛ یعنی علاوه بر اینکه از افراد خواسته می‌شود به عدالت رفتار کنند، مجموعه روابط حاکم بر جامعه احساس خاصی را نسبت بدان برمی‌انگیزد که می‌تواند در رویکرد مثبت یا منفی افراد نسبت به اجتماع خود اثر گذاشته و احساس تعلق آن‌ها را نسبت به جامعه شکل می‌دهد.

جدول ۴. دسته‌بندی مقوله احساس عدالت

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
احساس عدالت	پرهیز از افراط و تفریط	«خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا» یعنی در هر کاری بهترینش وسط‌ترین یعنی معتدل‌ترین است که از افراط و تفریط هر دو به دور است، و لهذا اینجا گفته‌اند اوسطشان یعنی بهترینشان، معتدل‌ترینشان. متأسفانه در جامعه‌های بشری معمولاً نوعی نوسان وجود دارد، به این معنی که ابناء بشر اغلب بین دو حالت افراط و تفریط نوسان و کمتر طریق اعتدال را در پیش می‌گیرند» (آشنایی با قرآن، ج ۸، ص ۲۹۳).
	تقدم مصالح اجتماعی بر منافع شخصی	«آن توافقی که باید در زندگی خصوصی یک فرد نسبت به اجتماع باشد همانا حالت تسلیم، رضا و خرسندی به مصالح اجتماع که با خوشوقتی در هنگام تصادم منافع شخصی با مصالح اجتماعی، از منافع شخصی چشم‌پوشد و احساس ناراحتی و نارضایتی نکند. فرد در تصادم منافع فردی با مصالح اجتماعی توافق، سازش و هماهنگی نشان دهد» (حکمت‌ها و اندرزها، ج ۱، ص ۱۹).
	رعایت نظم و عدالت	«ای اهل ایمان برای خدا قیام کنید، همیشه به عدالت گواهی بدهید، هرگز دشمنی یک قوم شما را وادار نکنند بر اینکه عدالت نکنید (با دشمن خودتان هم به عدالت رفتار کنید) که عدالت به تقوا و پرهیزکاری نزدیک‌تر است» (آشنایی با قرآن، ج ۶، ص ۱۵۴).

مقوله پنجم: اعتماد اجتماعی

در مقوله پنجم ظهور یافته در تم اول، مطهری در واقع با توجه دادن به مقولاتی که اموری رابطه‌ای هستند و در این روابط، نحوه نگرش ما به طرف مقابل و نگرش متقابل به ما، مفهوم مرکزی است که در تقویت تعلق اجتماعی مؤثر است و به نوعی سیمان اجتماعی محسوب می‌شود؛ بنابراین برای توضیح این مفهوم، اعتماد اجتماعی انتخاب گردید.

جدول ۵. دسته‌بندی مقوله اعتماد اجتماعی

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
اعتماد اجتماعی	اجتناب از فریبکاری	«ولی آنان که خود را زرنگ می‌دانند و همواره می‌خواهند کار خود را با فریب دادن و گول زدن پیش ببرند، می‌پندارند که در این مورد نیز می‌توانند با گول زدن اهل حق به مراد خویش نائل آیند. ولی از آنجاکه حق و حقیقت هیچ‌گاه فریب نمی‌خورد، گرچه اهل حق گول بخورند، این گونه افراد نقشه‌های فریبکارانه‌ای که می‌کشند به ضرر خودشان تمام می‌شود» (آشنایی با قرآن، ج ۲، ص ۸۶).
	وفای به عهد و پیمان	«مسئله وفای به عهد و پیمان یک مسئله انسانی است، مسئله‌ای است که وجدان هر انسانی به آن حکم می‌کند و اعم است از اینکه آن‌که پیمان می‌بندد مسلمان باشد یا نباشد، اساساً خداشناس باشد یا نباشد، به ماوراءالطبیعه معتقد باشد یا نباشد. از آن چیزهایی است که وجدان انسانی هرکسی به آن حکم می‌کند» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۴۴).
	خودداری از خیانت	«به آدم بی‌ایمان در هیچ چیز نمی‌شود اعتماد و اطمینان کرد. آنجا که امنیت و اعتماد نیست زندگی گوارا نیست، دائماً نگرانی، خوف، اضطراب و دلهره، آدمی همیشه باید مواظب باشد که از ناحیه همان دوستان خود خیانت نبیند» (بیست گفتار، ص ۱۶۲).
	رعایت امانت‌داری	«سه چیز است که رعایتش واجب است چه در مورد مسلمان و چه در مورد غیرمسلمان، از حقوق انسانی است: یکی رعایت امانت. اگر کسی امانتی به مسلمانی بدهد ولو کافرترین کافرها باشد رعایتش واجب و خیانتش حرام است» (آشنایی با قرآن، ج ۹، ص ۱۳۶).
	حسن ظن	«حسن تفاهم یعنی یکدیگر را خوب فهمیدن و سوء تفاهم یعنی یکدیگر را بد فهمیدن و البته این کلمه در جایی گفته می‌شود که توهمات که افراد درباره یکدیگر دارند از نوع سوء ظن باشد یعنی در زمینه «بدی» بوده باشد» (حجج، ص ۹).
	اجتناب از ریاکاری و نفاق	«آن چیزی که نقص است و نام نفاق و دورویی دارد این است که آدمی از همین قدرت و استعداد خود برای فریب دادن و گمراه ساختن و گول زدن دیگران استفاده کند» (حکمت‌ها و اندرزها، ج ۱، ص ۲۵۲).
	مشورت گیری و تدبیر	«در اینکه نیروی عقل، تفکر و اندیشه برای تدبیرهای جزئی و محدود زندگی ضروری و مفید است بحثی نیست. انسان در زندگی همواره مواجه با مسائلی از قبیل انتخاب دوست، انتخاب رشته تحصیلی، همسر، شغل و... بدون شک در همه این‌ها نیازمند به تفکر و اندیشه و تدبیر است و احیاناً نیازمند به استمداد از تفکر و تجربه دیگران می‌شود» (انسان و ایمان، ص ۵۱).
	توجه به شورا و اجماع در اسلام	«فقیه در قسم دوم حق نوعی اجتهاد دارد، همچنین دید خاصی درباره اجماع و اعتبار اجماع همان اعتبار افکار عمومی و همچنین اینکه اصل شورا در اسلام همان اصل دموکراسی که غرب قرن‌ها بعد طرح کرده است» (بررسی اجماع+الی نهضت‌های اسلامی در صدساله اخیر، ص ۴۲).

جدول ۶. فرآیند دسته‌بندی مقولات و زیر مقوله‌های بعد اول

تم اصلی	مقوله	زیر مقوله
احساس تعلق اجتماعی	احساس هویت اجتماعی	ادراک اجتماع به مثابه یک واحد منسجم، احساس غرور ملی، خیرخواهی، اجتناب از خودبرتربینی، هویت اسلامی-ایرانی، هویت انسانی، ولایت‌پذیری، تولا و تبری، فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی
	هنجار پذیری و قانون‌مداری	پذیرش تکالیف دینی، زندگی بر مبنای آداب و رسوم، پایبندی به ارزش‌ها، توجه به فروع دین، توکل به خدا، احترام به سنن و نظامات سالم، اجتناب از شکستن قیود و حدود انسانی، رعایت قوانین و مقررات، تأکید بر اجرای قانون اساسی
	انعطاف‌پذیری	استقامت ورزی، انتقادپذیری، صبر و تحمل سختی‌ها، انطباق با محیط اجتماعی مدارا و تساهل، دشنام ندادن، تحمل ناملازمات و بدی دیگران
	احساس عدالت	پرهیز از افسراط و تفریط، نظم و عدالت اجتماعی، تقدم مصالح اجتماعی بر منافع شخصی
	اعتماد اجتماعی	امانت‌داری، اجتناب از خیانت، عدم فریبکاری، وفای به عهد و پیمان، حسن ظن، اجتناب از ریاکاری و نفاق، مشورت و تدبیر، توجه به شورا و اجماع در اسلام

بعد اصلی دوم: پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

منظور از تم دوم ظهور یافته از متن، بیشتر معطوف به نحوه قبول و پذیرش نقش و مسئولیت خود توسط فرد در گروه‌هایی هست که وی عضو آن‌ها محسوب می‌شود. جامعه در قبال امکان‌ها و فرصت‌هایی که برای زندگی و رشد اعضای خود فراهم می‌کند، در عین حال، توقعاتی را تعریف کرده و از افراد انتظار می‌رود در موقعیت‌های اجتماعی معین از این توقعات پیروی کنند. این موقعیت‌های اجتماعی معین که در اصطلاح به آن نقش اجتماعی گفته می‌شود؛ واجد بایدها و نبایدهایی است که افراد در طی فرآیند آموزش، آن‌ها را فرامی‌گیرند. در واقع فرآیند جامعه‌پذیری، به نوعی درونی کردن نقش‌های اجتماعی و القای مسئولیت‌های ناشی از آن نقش‌ها است. از تجزیه و تحلیل متن کتاب‌ها در مورد پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی چهار مقوله: احساس مسئولیت در برابر دیگران، مشارکت‌پذیری، الگوگیری و اهمیت خانواده ظهور کردند.

مقوله اول: احساس مسئولیت در برابر دیگران

در مقوله اول ظهور یافته در تم دوم، رویکرد مطهری به سمت آشکارسازی اهمیت بار مسئولیت در برابر دیگران است. شناختی که فرد از جایگاه خود در اجتماع پیدا می‌کند و شناختی که از مسئولیت خود در قبال دیگران و جامعه دارد، میزان احساس مسئولیت فرد را شکل می‌دهد. درجه نهادینه شدن نقش فرد، تأثیر مستقیمی بر این احساس دارد.

جدول ۷. دسته‌بندی احساس مسئولیت در برابر دیگران

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
مسئولیت در برابر دیگران	اهمیت و حساسیت نسبت به سرنوشت دیگران	«عواملی، انسان‌ها را هم روح و همدل می‌کند که مافوق همکاری و هم‌زبانی است، درباره سرنوشت فرد دیگر آن اندازه می‌اندیشد که درباره سرنوشت خود، او را همان مقدار دوست دارد که خودش را و بلکه بیشتر» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۶۸).
	اجتناب از غرور و خودبرتربینی	«بعضی به واسطه ثروت زیاد اهل بطن می‌شوند، بعضی با قدرت زیاد یک حالت بی‌اعتنایی و غرور و تکبر، حتی غرور و تکبر در نگاه کردنش پیدا است. قرآن می‌گوید پیروزی‌ها شما را سرمست، متکبر و مغرور و اهل منیت نکند» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۰۳).
	رعایت نوبت و احترام به حقوق دیگران	«اگر حساب دیگران را هم که باید ببینند و دوره خود را طی کنند و باید بگوییم انصاف، عدالت و رعایت نوبت» (عدل الهی، ص ۱۸۶).
	یاری رساندن به نیازمندان	«کسانی که قرآن «انصار» می‌نامد برادران مسلمانان را درحالی‌که هیچ ندارند بپذیرند از جان و مال و حیثیت آن‌ها حمایت و منهای ناموس، هر چه داشتند با برادران خود به اشتراک و حتی برادران مسلمان را بر خود مقدم می‌داشتند» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۸۵).
	ایثار	«ایثار یک اصل قرآنی به معنی گذشت، مقدم داشتن دیگران بر خود، ایثار یکی از باشکوه‌ترین مظاهر انسانیت» (انسان کامل، ص ۲۵۷).
	اجتناب از خودخواهی و خودبرتربینی	تنها ایمان مذهبی انسان را به صورت یک مؤمن واقعی درمی‌آورد، هم خودخواهی و خودپرستی را تحت الشعاع ایمان و عقیده و مسلک قرار دهد. آنچه نتیجه جهان‌بینی حسی است خودپرستی است» (انسان و ایمان، ص ۳۴).

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
مسئله‌ها در تربیت اجتماعی	احترام به آزادی دیگران	«یکی از انواع آزادی‌ها که از انواع آزادی اجتماعی شمرده می‌شود. انسان در جمیع شئون حیاتی خود باید آزاد باشد، یعنی مانعی و سدی برای پیشروی و جولان او وجود نداشته باشد. که انسان از ناحیه افراد دیگر آزاد باشد» (آزادی معنوی، ص ۱۳).
	ابراز محبت به دیگران	«نیروی محبت از نظر اجتماعی نیروی عظیم و مؤثری است. بهترین اجتماع‌ها آن است که با نیروی محبت اداره شود، محبت زعیم و زمامدار به مردم و محبت و ارادت مردم به زعیم و زمامدار» (جاذبه و دافعه علی (ع)، ص ۶۱).
	احترام به والدین	«بدی کردن با والدین، در همین جهان کیفر دارد مخصوصاً اگر آن بدی العیاذ بالله کشتن والدین باشد. حتی اگر پدر و مادر انسان فاسق و یا کافر هم باشند باز هم بدی نسبت به آن‌ها بی‌عکس‌العمل نمی‌ماند» (عدل الهی، ص ۲۰۴).
	امر به معروف و نهی از منکر	«اسلام دینی است که بیش از هر چیزی به مسائل اجتماعی اهمیت می‌دهد، اسلام دین امر به معروف و نهی از منکر است. نمی‌شود انسان عبادت اسلام را بگیرد ولی اخلاق و مسائل اجتماعی‌اش مانند امر به معروف و نهی از منکر را نگیرد» (آزادی معنوی، ص ۸۰).
	احترام به نظم زمانی و وقت‌شناسی	«این تعلیم و تربیت در اسلام را شرط قرار داده و نخواستسته هرج و مرجی از نظر وقت و زمان باشد؛ نوعی وقت‌شناسی و تمرین احترام گزاردن به نظم زمانی و وقتی است» (تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۳۰).
	ایثار بر مبنای اندیشه و آگاهی	«بنابراین باید افرادی که در این مبارزه وارد هستند با قاطعیت و جدیت کامل آماده هرگونه فداکاری و جانبازی باشند و قبل از همه رهبر قیام باید برای فداکاری آمادگی داشته باشد» (حماسه حسینی، ج ۲، ص ۲۷۶).
	حمایت از مستضعفان	«بحث درباره این‌که دین به حمایت مظلومان برخاسته در ضدیت با ظالمان و عدل الهی ایجاب می‌کند انتقام از ظالمان را ولو در قیامت، پس دین برای حمایت از مستضعفین است» (یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۱۰، ص ۴۵۷).
	روحیه ساده زیستی	«علی (ع) می‌گوید پیغمبران در زین قناعت و سادگی بودند و این سیاستشان بود، سیاست الهی؛ آن‌ها هم دل‌ها را پر می‌کردند ولی نه با جلال ظاهری، بلکه با جلال معنوی که توأم با سادگی‌ها بود» (سیری در سیره نبوی، ص ۹۷).
	دفاع از مظلومان	«پیامبر (ص) در دوران جاهلیت با گروهی که آن‌ها نیز از ظلم و ستم رنج می‌بردند برای دفاع از مظلومان و مقاومت در برابر ستمگران هم‌پیمان شد. این پیمان به نام «حلف الفضول» نامیده شد» (وحی و نبوت، ص ۱۳۰).

مقاله دوم: مشارکت‌پذیری

در مقاله دوم ظهور یافته در تم دوم، رویکرد مطهری حاکی از اهمیت مشارکت در امور اجتماعی است. فرآیند اجتماعی شدن، شرایطی را فراهم می‌کند تا فرد از نقش خود آگاه شده و بایسته‌های آن را بیاموزد. با توجه به ماهیت جمعی زندگی در اجتماع، افراد برای ایفای کامل نقش خود باید در فرآیندی مشارکتی به همکاری با دیگران بپردازند تا بتوانند چرخه اجتماعی را به پیش ببرند.

جدول ۸ دسته‌بندی مقاله مشارکت‌پذیری

مقاله	زیر مقاله	پاراگراف‌های استخراج شده
مشارکت‌پذیری	مشارکت در انتخابات	«وظایف مردم در مسائل اجتماعی بزرگ از قبیل انتخابات و غیره چیست. به‌طور کلی باید مصالح دینی و دنیوی جامعه را در آن ایام بگویند» (یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۳، ص ۳۴۶).
	عادت به نظم و انضباط در کارها	«جامعه باید اصول و مبادی ثابتی داشته باشد و در حدود آن اصول و مبادی حرکت کند. عادت به نظم و انضباط و اطاعت از امر و فرمانده داشته باشد» (حج، ص ۶۸).
	همکاری	«با یکدیگر همکاری و تعاون و فعالیت مشترک داشته باشید در زمینه نیکی‌ها و پاکی‌ها؛ یعنی اولاً دنبال کار خیر و نیک باشید و ثانیاً کار نیکو را دسته‌جمعی و گروهی انجام دهید نه به‌صورت انفرادی و تنها» (آشنایی با قرآن، ج ۱، ص ۷۴).
	درک و فهم سیاسی	«برای فهم سیاسی علی (ع)، مطالعه مشورت‌های سیاسی خلفا کمال ضرورت را دارد و برای قوت ادراک اجتماعی علی، دانستن نظریات آن حضرت راجع به اخلاق مردم و امور مربوط به نفسیات ضرورت دارد» (یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۱۵، ص ۳۱۰).

مقاله سوم: الگوگیری

در مقاله سوم ظهور یافته در تم دوم، رویکرد مطهری مبنی بر این است که هر فرهنگی و جامعه‌ای دارای برخی شخصیت‌هایی است که الگو و نمونه واقع می‌شوند. ارائه الگوهای شاخص برای نقش‌های مختلف، یکی از شیوه‌های جامعه‌پذیری و آموزش نقش‌های اجتماعی است. افرادی که به‌نوعی، نقش خود را در بهترین حالت ایفا نموده‌اند، تبدیل به الگوها و قهرمان‌های یک جامعه می‌شوند و برجسته‌سازی آن‌ها در فرآیند آموزش، تأثیر شایانی در مشروعیت یک نقش و تبعات ناشی از پذیرش آن دارد. این نکته نیز قابل توجه است که فرآیند الگوگیری لزوماً از سمت بالا نیست و افراد خود در فرآیند جامعه‌پذیری به انتخاب افراد خاصی به‌عنوان الگو دست می‌زنند.

جدول ۹. دسته‌بندی مقوله الگوگیری

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
الگوگیری	قهرمان دوستی	«شخصیت‌های حماسی که اغلب در منظومه‌های حماسی از آن‌ها یاد شده، جنبه نژادی و قومی دارند. اصولاً قهرمان دوستی و قهرمان پرستی جزء سرشت بشر است، مخصوصاً وقتی قهرمان، تعلقی هم به انسان داشته باشد که انسان بخواهد به او افتخار کند» (حماسه حسینی، ج ۱، ص ۱۷).

مقوله چهارم: اهمیت خانواده

در مقوله چهارم ظهور یافته در تم دوم، مطهری به برجسته‌سازی جایگاه خانواده در مسئولیت‌پذیری اجتماعی اشاراتی دارد. یکی از وظایف اصلی نهاد خانواده، مراقبت، حمایت و جامعه‌پذیر کردن به موقع فرزندان است.

جدول ۱۰. دسته‌بندی مقوله اهمیت خانواده

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
مهریه	حمایت از خانواده و گذراندن وقت با آن‌ها	«پیامبر (ص) می‌فرماید: با خانواده خود بسر بردن، از گوشه مسجد گرفتن، نزد خداوند پسندیده‌تر است» (سیری در سیره نبوی، ص ۲۵۳).
	مهربانی با اعضای خانواده	«پیامبر (ص) در خانواده مهربان و نسبت به همسران خود هیچ‌گونه خشونت نمی‌کرد. او به حسن معاشرت با زنان توصیه و می‌گفت: همه دارای خصلت‌های نیک و بدانند؛ مرد نباید تنها جنبه‌های ناپسند همسر خویش را در نظر و همسر خود را ترک کند» (وحی و نبوت، ص ۱۳۰).

جدول ۱۱. فرآیند دسته‌بندی مقولات و زیر مقوله‌های تم اصلی دوم

تم اصلی	مقوله	زیر مقوله
پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی	احساس مسئولیت در برابر دیگران	ابراز محبت نسبت به دیگران، اجتناب از خودخواهی، ایثارگری، ایثار بر مبنای اندیشه و آگاهی، احترام به حقوق دیگران، احترام به والدین، یاری به نیازمندان، احترام به آزادی‌های دیگران، اهمیت به سرنوشت دیگران، امر به معروف و نهی از منکر، احترام به نظم زمانی و وقت‌شناسی، حمایت از مستضعفان، روحیه ساده زیستی و پرهیز از تکلف، دفاع از مظلومان، اجتناب از غرور و خودبرتربینی
		رعایت نظم و انضباط جمعی، مشارکت در انتخابات، روحیه همکاری، فهم سیاسی
	مشارکت‌پذیری	قهرمان دوستی
	اهمیت خانواده	حمایت از اعضای خانواده، مهربانی و رفتار خوب با اعضای خانواده

بعد اصلی سوم: گفتگو و ارتباطات اجتماعی

منظور از تم سوم ظهور یافته از متن، معطوف به اهمیت گفتگو و ارتباطات اجتماعی هست که فرد برای اینکه بتواند عضو یک گروه و اجتماع شود باید از مهارت گفتگوی صحیح و ارتباط اجتماعی بهره ببرد. انسان موجودی است به تنهایی قادر به ادامه حیات خود نیست و همواره نیازمند روابط اجتماعی است تا بتواند نیازهای متنوع زندگی خویش را برآورده سازد؛ اما دسترسی به این نیازها از طریق ارتباطات اجتماعی نیاز به رعایت برخی مقدمات و اصول و آداب دارد. مهارت زبانی از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد انسانی است که از طریق تعامل آموخته می‌شود، اما اینکه چگونه سخن بگوییم، چه چیزهایی را بگوییم و یا نگوییم و مواردی از این دست، از جمله آدابی هست که هر جامعه‌ای به فراخور ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر آن، به تدوین و ارائه آن‌ها می‌پردازد. از تجزیه و تحلیل متن کتاب‌ها در مورد گفتگو و ارتباطات اجتماعی، ۲ مقوله: رعایت اصول گفتگو و حفظ ارتباطات اجتماعی ظهور کردند.

مقوله اول: رعایت اصول گفتگو

در مقوله اول ظهور یافته در تم سوم، سخنرانی‌ها و ایده‌های مطهری گواه بر این است که از دیدگاه وی، گفتگو دارای اصول خاصی هست و رعایت آن توسط طرفین یک گفتگو هست که آن را به یک موقعیت ایدئال و مطلوب تبدیل می‌کند. اصول ارائه شده توسط وی، بنیانی منطبق بر آموزه‌های اسلامی دارد و به کنترل زبان متمرکز است و صدق در این میان در صفاتی که برمی‌شمرد عنصر هسته‌ای محسوب می‌شود.

جدول ۱۲. دسته‌بندی مقوله رعایت اصول گفتگو

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
رعایت اصول گفتگو	اجتناب از تهمت زدن در گفتار	«تهمت یعنی دروغ به علاوه غیبت؛ یعنی دو گناه که با همدیگر توأم شوند اسمش می‌شود تهمت و چقدر در میان ما تهمت زدن رایج است! قرآن این را هم یک گناه بزرگ شمرده است» (آزادی معنوی، ص ۱۳۷).
	اجتناب از بدگویی	«این عادت بد عیب‌یابی و بدگویی کردن از مردم، از نظر قرآن چه عیب بزرگی است! این یک بیماری عجیبی است» (آشنایی با قرآن، ج ۱۴، ص ۲۰۸).

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
	اجتناب از سخن چینی کردن	«آتش خصومت قریش را برمی‌افروخت با سخن‌چینی‌هایی که می‌کرد؛ دائماً در حرکت بود از اینجا به آنجا تا یک خبر تازه کشف کند یک چیزی جعل کند بعد برود در محافل قریش بازگو کند» (آشنایی با قرآن، ج ۱۴، ص ۲۷۱).
	اجتناب از دروغ‌گویی و عدم صداقت	«علی (ع) فرمود: آن طایفه که من از ناحیه آن‌ها نگرانم مردمان منافق و دورو و دو زبان که در گفتار و در ظاهر مؤمن و در باطن خود کفر را مستور کرده‌اند. نفاق و دورویی، دروغ، تهمت، غیبت و... از گناهان کبیره و ناشی از زبان است» (حکمت‌ها و اندرزها، ج ۱، ص ۱۹۶).

مقوله دوم: حفظ ارتباطات اجتماعی

ارتباطات اجتماعی از شیوه‌های اصلی و اساسی در راه تعالی و رشد انسان است. تعالی انسانی و شکوفایی استعدادها و تنها در یک زمینه اجتماعی و بستر ارتباطی بروز پیدا می‌کند. انسان در یک بستر ارتباطی به نام خانواده پا به عرصه حیات می‌گذارد و خیلی سریع از طریق یادگیری زبان به سمت ارتباط با اجتماع بزرگ‌تر رهنمون می‌شود.

جدول ۱۳. دسته‌بندی مقوله حفظ ارتباطات اجتماعی

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
حفظ ارتباطات اجتماعی	صله‌رحم	«خدا امر به عدالت و به نیکی و کمک و صله ارحام و از کارهای زشت و ظلم نهی می‌کند» (بیست گفتار، ص ۱۴).
	حضور در اجتماع	«اگر بچه به مسجد نرود، اگر در جمع نباشد و نماز خواندن جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی‌شود، چون اصلاً حضور در جمع مشوق انسان است» (آزادی معنوی، ص ۱۰۶).
	رعایت احوال دیگران و غلبه بر خشم	«از فرموده‌های پیامبر است که: خشم مگیر و اگر گرفتی، لختی در قدرت کردگار بیندیش. نیرومندی به زور بازو نیست؛ نیرومند کسی است که بر خشم خود غالب آید» (سیری در سیره نبوی، ص ۲۵۲).
	وفاق و همدلی	«این مقدار همدلی در جایی است که انسان واقعاً درد دیگری را درد خودش احساس کند. این مسئله یعنی همدلی آن قدر مهم است که قرآن آن را به‌عنوان یک نعمت بسیار بزرگ بر پیغمبر اکرم بیان می‌کند» (آشنایی با قرآن، ج ۳، ص ۱۶۹).

جدول ۱۴. فرآیند دسته‌بندی مقولات و زیر مقوله‌های بعد اصلی سوم

تم اصلی	مقوله	زیر مقوله
گفتگو و ارتباطات اجتماعی	رعایت اصول گفتگو	تهمت نزدن، سخن چینی نکردن، اجتناب از دورویی و دروغ، اجتناب از بدگویی و غیبت
	حفظ ارتباطات اجتماعی	صله‌رحم و ارتباط با آشنایان، حضور در جمع، غلبه بر خشم در ارتباطات، وفاق و همدلی

بعد اصلی چهارم: سنجش گرانه‌اندیشی

منظور از تم چهارم ظهور یافته از متن، معطوف به اهمیت پرورش اندیشه‌ورزی و تفکر هست که باید ماهیتی انتقادی و سنجش‌گرانه داشته باشد. ماهیت سنجش‌گرانه اندیشه در فرد مانع از آن می‌شود که فرد به‌سادگی پذیرای امور جدید و یا سنت‌های پیشین باشد، بلکه با نگاهی جدی و دقیق به بررسی ابعاد موضوع پرداخته و مناسب‌ترین استراتژی را برای مواجهه با واقعیت‌های اجتماعی برگزیند. رویکرد منطقی در اندیشیدن و تصمیم و رفتار، ناشی از داشتن مهارت سنجش‌گرانه اندیشی است؛ یعنی فرد برای قضاوت و تصمیم‌گیری، به دنبال شواهد و مدارک می‌گردد و طبق آنچه دیگران می‌گویند بدون اثبات منطقی بودن آن تصمیم نمی‌گیرد. از تجزیه و تحلیل متن کتاب‌ها در مورد سنجش‌گرانه‌اندیشی، دو مقوله: استقلال فکری و توانایی تفکر ظهور کردند.

مقوله اول: استقلال فکری

در مقوله اول ظهور یافته در تم چهارم، سخنرانی‌ها و ایده‌های مطهری گواه بر این است که اندیشه‌ورزی از مؤلفه‌های اساسی زیست انسانی در اجتماع محسوب می‌شود و عدم وابستگی به دیگران در تصمیم‌گیری نهایی، یکی از مؤلفه‌های مهارت اندیشه‌ورزی است. مطهری تقلید کورکورانه و بدون اندیشه را یکی از آفت‌های اندیشیدن، تصمیم و رفتار می‌داند و معتقد است فرد باید تا جای ممکن از تقلید بی‌منطق اجتناب ورزد.

جدول ۱۵. دسته‌بندی مقوله استقلال فکری

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
استقلال فکری	اجتناب از عناد و لجاجت	«کفر دو نوع است: یکی کفر از روی لجبازی و عناد که کفر جحود نامیده و دیگر کفر از روی جهالت و نادانی. دلایل قطعی و عقل و نقل گویاست که شخص دانسته و شناخته، با حق، عناد می‌ورزد و درصدد انکار، مستحق عقوبت است» (عدل الهی، ص ۲۶۵).
	آزاداندیشی	«یکی از انواع آزادی‌ها که از انواع آزادی اجتماعی شمرده می‌شود، به اصطلاح امروز آزادی عقیده و تفکر است. انسان در جمیع شئون حیاتی خود باید آزاد باشد، یعنی سدی برای پرورش هیچ‌یک از استعدادهای او در کار نباشد» (آینده انقلاب اسلامی ایران، ص ۲۹۳).
	نگرش انتقادی	«انسان نه باید کورکورانه سنت‌گرا باشد و نه باید کورکورانه سنت‌شکن باشد. سنت‌شکنی بی‌منطق همان اندازه ضد انسانی است که سنت‌گرایی بی‌منطق. آدمی که اسیر سنت‌های گذشته است نمی‌تواند منطق را در تفکرش دخالت دهد» (آشنایی با قرآن، ج ۱۳، ص ۱۲۹).
	پرهیز از تقلید کورکورانه	«قرآن مرتباً تقلید کورکورانه از روش پدران و مادران را می‌گوید. انسان نه باید کورکورانه سنت‌گرا باشد و نه باید کورکورانه سنت‌شکن باشد. سنت‌شکنی بی‌منطق همان اندازه ضد انسانی است که سنت‌گرایی بی‌منطق» (آشنایی با قرآن، ج ۱۳، ص ۱۲۹).

مقوله دوم: توانایی تفکر

در مقوله دوم ظهور یافته در تم چهارم، بررسی سخنرانی‌های مطهری این امر را عیان می‌سازد که وی به تقویت و تعمیق توانمندی و مهارت اندیشیدن، توجه زیادی داشته است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های یک متفکر، روحیه حقیقت‌جویی وی هست که در شرایط مختلف، ملاک اندیشه‌اش کشف حقیقت است. مطهری بخشی از جامعه‌پذیری در حیطه تفکر را معطوف به معلم می‌داند.

جدول ۱۶. دسته‌بندی مقوله توانایی تفکر

مقوله	زیر مقوله	پاراگراف‌های استخراج شده
توانایی تفکر	مطالعه آثار تاریخی	«قرآن برای مطالعه تاریخ، به خواندن کتاب‌های تاریخی توصیه نمی‌کند بلکه دعوت به مطالعه آثار تاریخی می‌کند که این صادق‌تر از مطالعه کتب تاریخ است، چون سفر است و فایده سفر را همراه خود دارد» (آزادی معنوی، ص ۱۸۲).
	کاوش‌گری و جستجو	«پیش از شما سنت‌ها و قانون‌هایی عملاً به وقوع پیوسته است. پس در زمین و آثار تاریخی گذشتگان گردش و کاوش کنید و ببینید پایان کار کسانی که حقایقی را که از طریق وحی به آن‌ها عرضه داشتیم دروغ پنداشتند به کجا انجامید» (انسان و ایمان، ص ۷۳).
	پرورش خلاقیت و ابتکار	معلم و آموزگار نباید یک سلسله معلومات، اطلاعات و فرمول‌ها و... را در مغز متعلم یا مستمع خود بریزد و حافظه را «انباری» فرض کند (تأکید بر حافظه پروری) ... هدف تعلیم باید بالاتر باشد. معلم باید قوه ابتکار او را زنده کند» (تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۶).
	پرورش استعداد عقلانی و فکری	«تربیت یعنی پرورش دادن استعدادهای واقعی انسان. او اگر استعداد عقلانی و فکری دارد و چون‌وچرا در مسائل دارد، این را باید پرورش داد نه اینکه این‌ها را کشت» (فطرت، ص ۱۷).
	حقیقت‌جویی	«کمال انسان در انسانیت اوست، در عواطف عالی اوست، در احساسات بلند اوست، در احساس حقیقت‌جویی اوست، در حق‌گویی و حق‌طلبی اوست و در امثال این امور است» (آینده انقلاب اسلامی ایران، ص ۲۷۱).

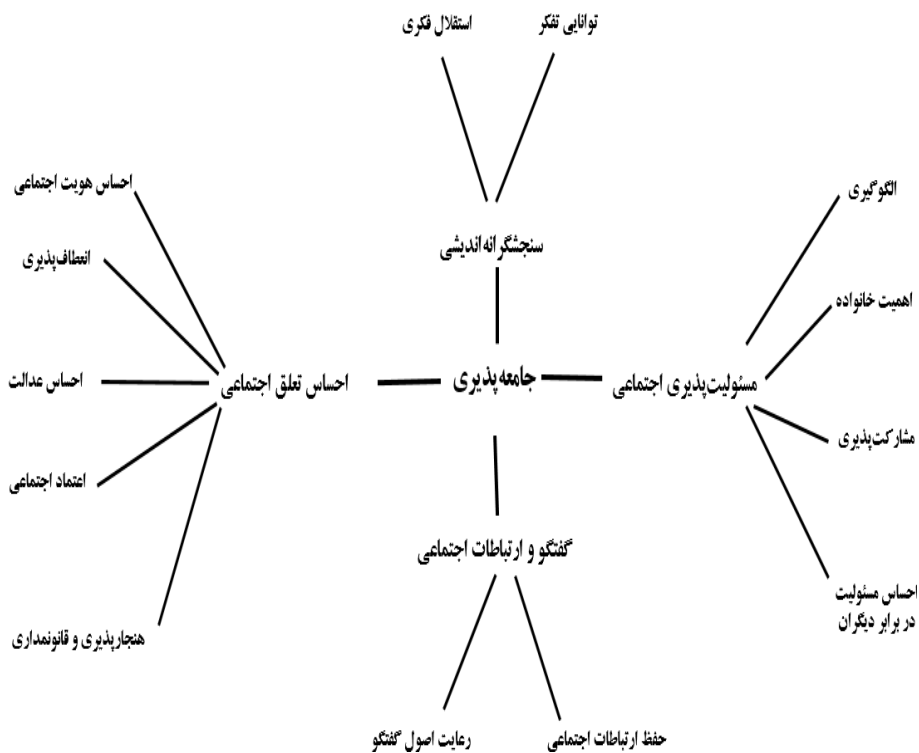
جدول ۱۷. فرآیند دسته‌بندی مقولات و زیر مقوله‌های تم اصلی چهارم

تم اصلی	مقوله	زیر مقوله
سنجش‌گرانه اندیشی	استقلال فکری	پرهیز از تقلید کورکورانه، آزاداندیشی، نگرش انتقادی، عدم لجاجت
	توانایی تفکر	حقیقت‌جویی، مطالعه آثار تاریخی، کاوشگری، پرورش استعداد عقلانی و فکری، پرورش خلاقیت و ابتکار

جدول ۱۸. مؤلفه‌ها و ابعاد جامعه‌پذیری و مقولات مرتبط در آثار شهید مطهری (ره)

مفهوم هسته‌ای	بعد	مقوله	زیرمقوله
جامعه‌پذیری در آثار شهید مطهری (ره)	پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی	احساس مسئولیت در برابر دیگران	ابراز محبت نسبت به دیگران، اجتناب از خودخواهی، ایثارگری، ایثار بر مبنای اندیشه و آگاهی، احترام به حقوق دیگران، احترام به والدین، یاری به نیازمندان، احترام به آزادی‌های دیگران، اهمیت به سرنوشت دیگران، امر به معروف و نهی از منکر، احترام به نظم زمانی و وقت‌شناسی، حمایت از مستضعفان، روحیه ساده زیستی و پرهیز از تکلف، دفاع از مظلومان، اجتناب از غرور و خودبرتربینی
		مشارکت‌پذیری	رعایت نظم و انضباط جمعی، مشارکت در انتخابات، روحیه همکاری، فهم سیاسی
		الگوگیری	قهرمان دوستی
		اهمیت خانواده	حمایت از اعضای خانواده، مهربانی و رفتار خوب با اعضای خانواده
	احساس تعلق اجتماعی	احساس هویت اجتماعی	ادراک اجتماع به مثابه یک واحد منسجم، احساس غرور ملی، خیرخواهی، اجتناب از خودبرتربینی، هویت اسلامی-ایرانی، هویت انسانی، ولایت‌پذیری و تولا و تبری، فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی
		هنجار‌پذیری و قانون‌مداری	پذیرش تکالیف دینی، زندگی بر مبنای آداب و رسوم، پایبندی به ارزش‌ها، توجه به فروع دین، توکل به خدا، احترام به سنن و نظامات سالم، اجتناب از شکستن قیود و حدود انسانی، رعایت قوانین و مقررات، تأکید بر اجرای قانون اساسی
		انعطاف‌پذیری	استقامت و رزق، انتقادپذیری، صبر و تحمل سختی‌ها، انطباق با محیط اجتماعی مدارا و تساهل، دشنام ندادن، تحمل ناملایمات و بدی دیگران
		احساس عدالت	پرهیز از افراط و تفریط، نظم و عدالت اجتماعی، تقدم مصالح اجتماعی بر منافع شخصی
		اعتماد اجتماعی	امانت‌داری، اجتناب از خیانت، عدم فریبکاری، وفای به عهد و پیمان، حسن ظن، اجتناب از ریاکاری و نفاق، مشورت و تدبیر، توجه به شورا و اجماع در اسلام

مفهوم هسته‌ای	بعد	مقوله	زیرمقوله
	گفتگو و ارتباطات اجتماعی	رعایت اصول گفتگو	تهمت نزدن، سخن چینی نکردن، اجتناب از دورویی و دروغ، اجتناب از بدگویی و غیبت
		حفظ ارتباطات اجتماعی	صله‌رحم و ارتباط با آشنایان، حضور در جمع، غلبه بر خشم در ارتباطات، وفاق و همدلی
	سنجش گرانه اندیشی	استقلال فکری	پرهیز از تقلید کورکورانه، آزاداندیشی، نگرش انتقادی، عدم لجابت
		توانایی تفکر	حقیقت‌جویی، مطالعه آثار تاریخی، کاوشگری، پرورش استعداد عقلانی و فکری، پرورش خلاقیت و ابتکار

شکل ۱. شبکه شماتیک جامعه پذیری مستخرج از پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

فرآیند دائمی که فرد از طریق آن آموزش می‌بیند و آموخته‌هایش نهادینه می‌شوند، جامعه‌پذیری نامیده می‌شود. گیدنز آن را فرآیندی می‌داند که کودکان، یا سایر اعضای جدید جامعه، روش زندگی جامعه خویش را می‌آموزند. به‌زعم وی، جامعه‌پذیری مجرای اصلی و اساسی انتقال فرهنگ در طول زمان و بین نسل‌ها است و اگر در این فرآیند، تمهیدات کافی در نظر گرفته نشود، تداوم یک جامعه با مشکلات اساسی مواجه خواهد گردید.

وقوع انقلاب اسلامی ایران، به‌عنوان یکی از انقلاب‌های ارزش‌مدار در قرن بیستم، حاوی جهت‌گیری‌های ارزشی خاص و نوینی بوده است که تأثیرش را بر کلیه نهادهای حاکم بر این جغرافیا در پی داشته است. این انقلاب، منجر به تغییر گفتمانی گسترده‌ای در سطح جامعه ایران گردیده است که نیازمند حمایت از طریق تدوین متون مرتبط با این گفتمان بوده است؛ بنابراین نهاد آموزش و پرورش نیز به‌عنوان نهادی پیشرو در امر تعلیم و آماده‌سازی منابع انسانی مناسب و متناسب برای این نظام سیاسی و فرهنگی جدید، به تحولاتی جدید و جدی نیاز پیدا کرده و در سال‌های پس از انقلاب همواره بر اساس این معیار، تغییرات و حذف و اضافاتی در متن کتب به عمل آمده است تا به‌طور مناسب‌تری در راستای این تغییرات قرار گرفته و به قوام و دوام این تغییرات یاری رساند. مهم‌ترین جهت‌گیری مربوط به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است که طی سال‌های اخیر محوریت پیدا کرده است. در واقع، این سند عصاره‌ای از تمامی تلاش‌های نظری و عملی از ابتدای انقلاب اسلامی است. بر اساس این سند، تربیت و آماده‌سازی دانش‌آموزان برای ورود به عرصه اجتماع شامل چندین ویژگی مهم است و در این مقاله، با رویکردی جامعه‌شناختی، تعریف مزبور از تربیت اجتماعی ذیل مفهوم جامعه‌پذیری طبقه‌بندی گردیده و مسئله پژوهش از این منظر طرح شده است.

با اتکا به چنین زمینه‌ای و با توجه به نقش بنیادی شهید مطهری به‌عنوان یکی از تبیین‌کنندگان و بر سازندگان گفتمان جدید انقلاب اسلامی، در این پژوهش تلاش شده است با استفاده از رویکردی علمی، مؤلفه‌های جامعه‌پذیری افراد در کتب شهید مطهری و اکاوی شود و ایده شهید مطهری درباره تربیت اجتماعی در قالب مدلی تئوریک و منسجم تدوین گردد.

بر اساس تحلیل محتوای ۱۰۸ کتاب از آثار شهید مطهری، مفهوم جامعه‌پذیری و فرایند آماده‌سازی افراد جهت پذیرش نقش سازنده و مؤثر در جامعه، از دیدگاه وی در قالب چهار بعد اصلی استخراج گردید: احساس تعلق اجتماعی، پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری، گفتگو و ارتباطات اجتماعی و سنجش گرانه اندیشی.

«احساس تعلق اجتماعی» یکی از مضامین اصلی قابل استخراج از متن کتاب‌های مطهری بوده است. شهید مطهری تأکید متعددی بر وابستگی و تعلق خاطر افراد به جامعه خود داشتند و در آموزه‌های خود نیز تلاش داشتند این احساس تعلق را تقویت نمایند. در واقع احساس تعلق اجتماعی، برآمده از ۵ مؤلفه احساس هویت اجتماعی؛ هنجارپذیری و قانون‌مداری؛ انعطاف‌پذیری؛ احساس عدالت و اعتماد اجتماعی.

جامعه در قبال امکان‌ها و فرصت‌هایی که برای زندگی و رشد اعضای خود فراهم می‌کند، در عین حال، توقعاتی را تعریف کرده و از افراد انتظار می‌رود در موقعیت‌های اجتماعی معین از این توقعات پیروی کنند. این موقعیت‌های اجتماعی معین که در اصطلاح به آن نقش اجتماعی گفته می‌شود؛ واجد بایدها و نبایدهایی است که افراد در طی فرآیند آموزش، آن‌ها را فرامی‌گیرند. «پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی» مورد تأکید مکرر شهید مطهری بوده و نگرش مسئولانه به امور اطراف در سطح جامعه و محیط‌زیست، در نظر وی امری ابتدایی برای هر عضو یک جامعه بوده است. از نظر وی، انجام رفتارها و کنش‌ها به صورتی آگاهانه و مسئولانه بر اساس پذیرش جایگاه خود به‌عنوان عضوی از جامعه، نقش مهمی در نهادینه شدن الگوهای اجتماعی دارد. این مؤلفه بر اساس انتزاع چهار مقوله احساس مسئولیت در برابر دیگران؛ مشارکت‌پذیری؛ الگوگیری و اهمیت خانواده حاصل شده است.

مطهری با تکیه بر آموزه‌های مختلف اسلامی، تأکید مؤکدی بر روحیه و ماهیت اجتماعی انسان داشته و معتقد است انسان موجودی است که به تنهایی قادر به ادامه حیات خود نیست و همواره نیازمند روابط اجتماعی است تا بتواند نیازهای متنوع زندگی خویش را برآورده سازد؛ اما دسترسی به این نیازها از طریق ارتباطات اجتماعی نیاز به رعایت برخی مقدمات و اصول و آداب دارد. مهارت زبانی از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد انسانی است که از طریق تعامل آموخته می‌شود. نحوه و سطح برقراری ارتباط نیز از دغدغه‌های اساسی است که مطهری در جای‌جای

سخنرانی‌ها و متون خود، به آن‌ها اشاراتی داشته است. «گفتگو و ارتباطات اجتماعی» محور اصلی زیستن در دنیای اجتماعی است و رعایت معیارهای مورد توافق بین افراد، امکان تعامل را بیشتر می‌کند و از گسست و دل‌زدگی جلوگیری می‌کند؛ بنابراین هراندازه افراد از معیارهای صحیح و کاربردی گفتگو استفاده کنند، احتمال تضاد کاهش یافته و جریان امور به سهولت بیشتری پیش خواهد رفت. این مؤلفه از انتزاع مفهومی دو مقوله رعایت اصول گفتگو و حفظ ارتباطات اجتماعی استخراج گردیده است.

«سنجش‌گرانه اندیشی» چهارمین مؤلفه‌ای است که در ارتباط با رویکرد ایشان به تربیت اجتماعی و جامعه‌پذیری از متن کتاب‌های مطهری استخراج گردیده و به یک توانایی منحصربه‌فرد نوع بشر پرداخته است. این مضمون از دو مقوله استقلال فکری و توانایی تفکر انتزاع شده است. توانایی اندیشیدن یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های بشر با دیگر موجودات است که بسیاری از تفاوت‌های دیگر نیز به‌نوعی ناشی از دارا بودن این ویژگی شکل گرفته و قوام یافته‌اند. نحوه اندیشیدن و شیوه‌های درست این امر، یکی از اصلی‌ترین مبادی دستیابی به اجتماعی منسجم و در حال رشد است که حاوی ویژگی‌های مختص خود است. شهید مطهری با تمرکز بر توانایی تفکر و برخوردار بودن از استقلال فکری در تصمیم‌گیری، الگوی یک شهروند ایدئال را ترسیم می‌کند. سنجش‌گرانه اندیشی، معطوف به اهمیت پرورش اندیشه‌ورزی و تفکر هست که باید ماهیتی انتقادی و سنجش‌گرانه داشته باشد. در این صورت، فرد به‌سادگی پذیرای امور جدید و یا سنت‌های پیشین نخواهد بود، بلکه با نگاهی جدی و دقیق به بررسی ابعاد موضوع پرداخته و مناسب‌ترین استراتژی را برای مواجهه با واقعیت‌های اجتماعی برگزیند. رویکرد منطقی در اندیشیدن و تصمیم و رفتار، ناشی از داشتن مهارت سنجش‌گرانه اندیشی است؛ یعنی فرد برای قضاوت و تصمیم‌گیری، به دنبال شواهد و مدارک می‌گردد و طبق آنچه دیگران می‌گویند بدون اثبات منطقی بودن آن تصمیم نمی‌گیرد.

نتایج این پژوهش با توجه به رویکرد کیفی آن، در تطبیق با نتایج پژوهش‌های دیگران تفاوت‌ها و شباهت‌های خاصی را بروز داده است. با توجه به حجم گسترده فعالیت فکری شهید مطهری و آثار متعددی که از پیاده‌سازی سخنرانی‌های مضبوط ایشان در قالب کتاب حاصل شده است، تلاش‌های متعددی برای صورت‌بندی و نظریه‌پردازی در قالب اندیشه‌های مطهری انجام

گرفته است. نتایج پژوهش کشتی‌آرای و سلطانی‌نژاد (۱۳۹۳)، سلطانی‌رنانی (۱۳۹۲)، صحرانشین و همکاران (۱۳۹۹) و مهدوی (۱۳۹۴) از جمله پژوهش‌هایی هستند که با تمرکز بر اندیشه‌های شهید مطهری انجام گرفته و قرابت‌های نظری قابل‌توجهی در تفسیر آن‌ها از اندیشه‌های شهید مطهری با نتایج پژوهش حاضر وجود دارد.

به نظر می‌رسد با توجه به لزوم اتکا به پشتوانه نظری قوی برای پیاده‌سازی مناسب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، بهره‌گیری از آموزه‌های شهید مطهری در قالب مضامین مدون و مدل‌سازی‌شده، در تعمیق تأثیرگذاری آن نقش بسزایی داشته باشد و منجر به بروز تفاوت چشم‌گیر نتایج آن با بسیاری از اسنادی شود که بدون پشتوانه نظری کافی اجرا شده‌اند. از این‌رو، یافته‌های این پژوهش برای ابتدای نظری سند مذکور واجد ارزش فراوانی است و توصیه می‌شود بر اساس مدل مستخرج از این مقاله به تحلیل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش پرداخته شود تا نقاط قوت و ضعف آن در تعاطی با اندیشه‌های تربیتی شهید مطهری آشکارتر شود و مسیر پیش‌رو بهتر پیموده شود.

فهرست منابع

- ابوالمعالی الحسینی، خدیجه. (۱۳۹۲). تحلیل کیفی متن: استقرا/قیاس. فصلنامه مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی، ۱(۱)، ۸۳-۱۰۲.
- احدی، بهزاد؛ سید عامری، میرحسن و رسول آذر، گل‌اله. (۱۳۹۸). چشم‌انداز مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سازمانی بر اساس تبیین ویژگی‌های رهبری خدمتگزار (مطالعه موردی: اداره کل ورزش و جوانان استان آذربایجان غربی). پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۸(۱)، ۳۳-۴۲.
- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. عیار پژوهش در علوم انسانی، ۳(۲)، ۴۴-۱۵.
- ایمان، محمدتقی. (۱۳۸۸). مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- باقی نصرآبادی، علی. (۱۳۸۳). استاد مطهری و نقد اندیشه‌های جامعه‌شناختی. قیاسات، ۹، ۲۷۰-۲۵۳.
- دلاور، علی. (۱۳۸۹). روش‌شناسی کیفی. فصلنامه راهبرد، شماره ۵۴، ۳۲۹-۳۰۷.
- زنگنه، محمد. (۱۳۸۲). بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر جامعه‌پذیری نوجوانان و جوانان. نامه پژوهش فرهنگی، ۸(۷)، ۵۷-۲۹.
- سلطانی رنانی، سید مهدی. (۱۳۹۲). مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبایی و شهید مطهری. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۱۹(۱)، ۴۶-۳.
- شرف‌الدین، سید حسین. (۱۳۸۷). جامعه‌پذیری سیاسی و تربیت سیاسی. راه تربیت، شماره ۵ ویژه‌نامه تربیت سیاسی، ۱۹۸-۱۷۷.
- شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران: شورای عالی وزارت آموزش و پرورش.
- صحرانشین، ابراهیم؛ هاشمی، سید احمد؛ قلتاش، عباس و رنجبر، مختار. (۱۳۹۹). تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی اندیشه‌های جان دیویی و مطهری در تربیت شهروندی. فصلنامه پژوهشنامه تربیتی، ۱۵(۶۲)، ۱۳۸-۱۱۵.
- صداقتی‌فرد، مجتبی. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی (کلیات، مفاهیم، پیشینه). تهران: نشر ارسباران.
- علاقه‌بند، علی. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: نشر روان.
- فراهانی‌فرد، سعید. (۱۳۸۳). اندیشه اقتصادی استاد شهید مرتضی مطهری (ره). قیاسات، ۹، ۲۵۲-۲۲۳.
- فلیک، اوه. (۱۳۹۱). درآمدی بر تحقیق کیفی (ترجمه هادی جلیلی). تهران: نشر نی.
- فولادی، حفیظ الله و دهقانان، حمید. (۱۳۹۳). تغییرها و دگرگونی‌های اجتماعی در اندیشه شهید مطهری. دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، ۶(۱۱)، ۹۷-۷۱.
- کوئن، بروس. (۱۳۹۸). مبانی جامعه‌شناسی (ترجمه و اقتباس غلام عباس توسلی و رضا فاضل). تهران: انتشارات سمت.
- کرسول، ج. دبلیو. (۱۳۹۱). روش و طرح تحقیق کیفی: انتخاب از میان پنج رویکرد (ترجمه طهمورث حسنقلی‌پور، اشکان الله‌یاری و مجتبی برای). تهران: انتشارات نگاه دانش.

- کشتی‌آرای، نرگس و سلطانی‌نژاد، نجمه. (۱۳۹۳). اسلامی‌سازی مدارس بر اساس «نظریه بازگشت به خود» استاد مطهری. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۱(۴۲)، ۱-۱۱.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی با تجدیدنظر کامل و روزآمد شده (ترجمه حسن چاوشیان). تهران: نشر نی.
- مهدوی، محمدرضا. (۱۳۹۴). انسان اجتماعی از دیدگاه شهید مطهری (ره). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته دانش اسلامی مسلمین، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران.
- Abrantes, P. (2013). Opening the black box of socialization: Emotions, practices and (biographical) identities. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 5(9), 391–401.
- Höppner, G. (2017). Rethinking socialization research through the lens of new materialism. *Frontiers in Sociology*, 2(13), 1-9.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shanon, Sara, E. (2005). Three Approaches to Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Richards, K.A.R., Templin, T.J. & Graber, K. (2014). The socialization of teachers in physical education: Review and recommendations for future works. *Kinesiology Review*, 3(2), 113–134.
- Thomas, David R. (2006). A General inductive approach for qualitative data analysis. *American Journal of Evaluation*, 27(2), 237–246.
- Weidman, J. C., DeAngelo, L., and Bethea, K. A. (2014). Understanding Student Identity from a Socialization Perspective. *New Direction for Higher Education*, (166), 43–51.

تحليل مكونات التنشئة الاجتماعية على أساس النموذج الإيراني
الإسلامي في أعمال الشهيد مطهري (رضي الله عنه)

سيد محمد علي ميرجليلى^١

٥٥

المجلد ٣٠
الصفحة ١٤٤٣

ورقة البحث

الواردة:
١٩ ذوالقعدة ١٤٤٢
المقبولة:
٧ صفر ١٤٤٣
صص: ٦٩-٣٥

ISSN: 2251-6972
E-ISSN: 2645-5196

DOR: 20.1001.1.22516972.1401.30.55.2.9

Miryazdi20@gmail.com

١. أستاذ مساعد ، قسم العلوم التربوية ، جامعة فرهانجيان ، حرم شهيد باكتنجد ، يزد ، إيران.

الملخص

كان الهدف من البحث الحالي هو تحديد واستخراج وتصنيف أبعاد ومكونات التنشئة الاجتماعية في آراء شهيد مطهري (رضي الله عنه) وتجميع نموذج إسلامي إيراني في التربية الاجتماعية. في هذا البحث ، تم اعتبار المفهوم الاجتماعي "التنشئة الاجتماعية" بمثابة تربية اجتماعية بناءً على تعريف الوثيقة الأساسية لتطور التعليم. يتم تطبيق البحث الحالي من حيث الغرض والنوع من حيث المنهج والتفسير باستخدام تقنية تحليل المحتوى التقليدية من حيث نوع أسلوب البحث. تم في هذا البحث فحص وتحليل وتفسير ١٠٨ مؤلفات مكتوبة لشهيد مطهري نشرت في شكل كتب. بناءً على النتائج التفسيرية لهذا البحث ، تم استخراج ٧٣ فئة فرعية و ١٣ فئة و ٤ مكونات رئيسية ، بما في ذلك الشعور بالانتماء الاجتماعي ، وقبول الدور والمسؤولية ، والمحادثة والتواصل الاجتماعي ، والتفكير النقدي. هذه المكونات هي معايير التربية الاجتماعية الصحية من وجهة نظر الشهيد مطهري وتعتبر مؤشرات لنقل التعليم الاجتماعية الأساسية إلى المواطنين. بالنظر إلى مركزية الوثيقة الخاصة بالتحول الجوهري للتعليم في تحقيق نموذج التعليم الإسلامي الإيراني ، يُقترح استخدام المكونات المستخرجة من أعمال الشهيد مطهري في خطوة التنفيذ العملي للوثيقة.

الكلمات الرئيسية: التنشئة الاجتماعية ، شهيد مطهري (ره) تحليل المحتوى ، التربية الاجتماعية ، النموذج الإيراني